

Хлопцы нам пелі... Яна вышла і кажэ: «Штоб кала майго двара скаромных песен ня пелі! А то буду праганяць вас». Сабака будзя гаўкаць, дак баба і кажэ: «Дажэ сабака і тэй на вас гаўкая за етыя прыпеўкі...». Тым не менш некалькі падобных тэкстаў было таксама запісана [14].

На наш погляд, выказванні, вызначэнні, апаведы і ўспаміны Варвары Аляксандраўны Грэцкай і яе аднавясковак, зведзенныя разам, ствараюць поўную карціну існавання прыпевак у песеннай традыцыі Амяльнага. І разам з тым гэты жывы матэрыял з'яўляецца адметным унёскам у такую галіну народнага ўстава, як народная фалькларыстыка [15].

Спіс літаратуры і каментарыяў:

1. Варвара Аляксандраўна Грэцкая (1925 г.н.) пасля аварыі на ЧАЭС і адсялення яе роднай вёскі Амяльное Веткаўскага раёна з 1992 г. і па цяперашні час жыве ў Ветцы.
2. Значная частка з іх увайшла ў кнігу: Лапацін, Генадзь. Варвара Грэцкая як з'ява беларускай народнай культуры / Генадзь Лапацін. – Гомель : Барк, 2015. – 248 с.
3. Адоньева, С.Б. Прогматика частушки / С.Б. Адоньева // Антропологический форум. – 2004. – № 1. – С. 156–178.
4. Балов, А. Что поет наш народ? / А. Балов // Северный край. – 1902. – № 133. – Ярославль. – Цыт. па: Симаков, В.И. Сборник деревенских частушек / В.И. Симаков. – Ярославль : Тип. В.К. Некрасова. 1913. – С. VII, X.
5. Довнар-Запольский, М. Заметки по белорусской этнографии / М. Довнар-Запольский // Живая старина. – 1893. – Т. II. – С. 283–296.
6. Зеленин, Д.К. Новые веянья в народной поэзии / Д.К. Зеленин // Избр. тр. : статьи по духовной культуре. 1901 – 1913. – М. : Индрик. 1994. – С. 27–37.
7. Зеленин, Д.К. Песни деревенской молодежи / Д.К. Зеленин // Там же. – С. 7. – Цыт. па: Симаков, XI.
8. Зеленин, Д.К. Сборник частушек новгородской губернии (по материалам из бумаг В.А. Воскресенского) / Д.К. Зеленин // Этнограф. обозрение. – 1905. – № 2, 3. – С. 164–230.
9. Русский эротический фольклор. Песни. Обряды и обрядовый фольклор. Народный театр. Заговоры. Загадки. Частушки / сост., науч. ред. А.Л. Топоркова. – М. : Ладомир, 2005. – С. 5–18. – (Русская потаенная литература); Беларуский эротический фольклор / изд. под Т.В. Володина, А.С. Федосик. – М. : Ладомир, 2005. – 377 с. ; Terra Alba. Т. 2 : Homo ventrius: сексуальная прастора беларускай культуры / пад ред. С.І. Даніленкі ; Магілёў. Т-ва гуманіт інтэлектуал. і культ. ініцыятыў «Брама». – Мінск : Экаперспектыва, 2001. – 320 с.
10. Михневич, О.В. Извращение народного песнотворчества / О.В. Михневич // Исторический вестник. – 1880. – Т. 3. – № 12. – С. 749–779.
11. Симаков, В.И. Сборник деревенских частушек / В.И. Симаков. – Ярославль : Тип. В.К. Некрасова, 1913. – С. VII, X.
12. Флоренский, П.А. Несколько замечаний к Собранию частушек Костромской губернии Нерехтского уезда / П.А. Флоренский // Собрание частушек Костромской губернии Нерехтского уезда. – Кострома, 1909; Соч. : в 4 т. / сост. и общ. ред. Игумена Андроника (А.С. Трубочева), П.В. Флоренского, М.С. Трубочевой / репринт. изд. – М. : Мысль, 1994. – Т. 1. – С. 663–680.
13. Шейн, П.В. Породия в народном творчестве / П.В. Шейн // Литературный журнал И. Ясинского. – 1903. – № 33. – С. 187. – (Цыт. па: Эротический фольклор, С. 7–8).
14. Цішчанка, І.К. Уступ / І.К. Цішчанка // Прыпеўкі / уклад. тэкстаў, уступ. арт. і кам. І.К. Цішчанкі; муз. частка Л.М. Фёдарова; рэдкал.: А.С. Фядосік (гал. рэд.) і інш. – Мінск : Навука і тэхніка, 1989. – С. 5 – 23. – (Беларус. нар. творчасць / АН БССР. ІМЭФ).
15. Пэўная частка іх плануецца да друку // Palaeoslavica. – Cambridg, 2015. – Vol. XXIII.
16. Лапацін, Г. Варвара Аляксандраўна Грэцкая: “Дай нам, божа, штоб пець, а не плакаць...” [Тэрмін “народная фалькларыстыка” упершыню быў уведзены ў навуковы ўжытак у гэтай публікацыі] / Г. Лапацін // Беларускі фальклор : матэрыялы і даследаванні : зб. навук. прац. – Мінск : Беларус. навука, 2014. – Вып. 1. – С. 329–365.

Таццяна Пладунова

ЭТНАФОНІЯ КУПАЛІЯ НА ФАЛЬКЛОРНЫХ ФЕСТИВАЛЯХ

Праблема трансляцыі традыцыйнай спеўнай культуры беларусаў як адной з культурна-гістарычных адметнасцей народа зразумелая спецыялістам культурна-адукацыйнай сферы. Так ці інакш яна падштурхоўвае фалькларыстаў-практыкаў, этнапедагагаў, спевакоў-аматараў да пошуку шляхоў і сродкаў па яе вывучэнні і адэкватнай прэзентацыі. Перспектыўным уяўляецца абрадавае свята як найбольш цэласная сістэма поліфункцыянальных па змесце і прызначэнні кодаў, і музычна-вербальнага (песні) ў тым ліку.

Шматлікія фалькларысты зацвердзілі за раннетрадыцыйнай песняй (квяляндарнай, ці сямейнага цыклу) азначэнне «люстэрка абраду», бо песня амаль заўсёды каментуе абрад і акумуляруе яго міфалагічны змест. Яна дае канву абрадавым дзеянням, канстатуе ўсё, што здзяйсняецца ў абрадзе, перадае яго ў іншасказальнай форме [3, с. 25]. Па выказваннях этнамузыкалага, даследчыка рэгіянальных купальскіх традыцый Беларусі Г.В. Таўлай менавіта песня апавяшчала ўдзельнікаў абрадавага рытуалу аб тым, што адбываецца. Захоўваючы выпрацаваную стагоддзямі сістэму міфалагічных абрадавых уяўленняў, яна з'яўлялася пэўнага кшталту «сцэнарам» Купалля. Усё, што здзяйснялася па абрадавай традыцыі альбо прадстаўлялася сродкамі народнай пантамімы і харэаграфіі, знаходзіла адлюстраванне ў песні.

На прыкладзе адпраўлення Купалля ў другасных формах фалькларызму (у амаатарскай фальклорнай творчасці) хочацца давесці некаторыя аспекты вывучэння і засваення яго самабытных праяў. Не сакрэт, што ў цяперашні час перад намі паўстае праблема знікнення «жывых» абрадаў, і адным з рашэнняў дадзенай праблемы з'яўляецца іх мастацкая рэканструкцыя. Адрозненне ад аўтэнтычнага абраду ў тым, што яго выконваюць не носьбіты традыцыі ў натуральным вясковым асяроддзі, а сучасныя фалькларысты-практыкі і аматары народнай творчасці. Распрацоўцы тэарэтычных падыходаў да рэканструкцыі традыцыйных абрадаў, пошуку шляхоў і сродкаў пераймання і адэкватнай прэзентацыі абрадавай этнафоніі прысвечана праца кафедры этналогіі і фальклору Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў. Ад пачатку стварэння кафедры (2003) студэнтамі і выкладчыкамі праводзіцца экспедыцыйна-даследчая фалькларыстычная праца, назапашаны аўдыя-відэафонд этнафоніі абрадавых і пазаабрадавых практык рэгіёнаў. Фальклорныя запісы з Полаччыны і Глыбоччыны і сёння натхняюць аўтара да пост-фальклорнай купальскай фееры, якая штогод адбываецца ці ў ваколіцах Мінска (вёскі Вязынка, Ракаў, Строчыца) ці на буйным фестывалі фальклорнага мастацтва «Берагіня» (г.п. Акцябрскі Гомельскай вобласці) [1, с. 260]. За апошнія гады святкавання набіраўся вялікі спеўны рэпертуар, які паслужыў сістэматызацыі рэгіянальных узораў у «Купальскі спеўнік» [2]. У ім змешчаны купальскія песні, гульні і танцы, у розныя гады запісаныя айчыннымі фалькларыстамі Р. Шырмам, Г. Цітовічам, Т. Варфаламеевай, Л. Касцюкавец, У. Раговічам. Большую частку «Спеўніка» складаюць песні са збораў З. Мажэйкі (песні беларускага Паазер'я і Палесся) і Г. Таўлай (песні усіх рэгіёнаў). Асобнае месца займаюць песні полацкага Купалля, запісаныя Р. Гамзовіч, В. Калацэем і Т. Пладуновай, большасць з якіх друкуюцца ўпершыню.

Папярэднічаў «Купальскаму спеўніку» рукапісны песенны зборнік, які склала яшчэ ў сярэдзіне 1980-х гадоў мастак і грамадскі дзеяч сп. Валянціна Якімовіч [5, с. 175-181]. Па яе «спеўніку» многія творчыя аб'яднанні, у іх ліку гурты «Дзянніца» і «Госціца», калектывы навучэнцаў Беларускага гуманітарнага ліцэя, супрацоўнікі Беларускага дзяржаўнага музея народнай архітэктуры і побыту развучвалі песні і святкавалі Купалле ў Вязынцы і Строчыцы (праводзіла «спеўкі» В. Якімовіч). Фарміраваўся гэты зборнік з вопыту правядзення пост-фальклорных Купалляў, арганізаваных грамадскімі аб'яднаннямі «Майстроўня», (музычнай часткай кіравала Л. Сімаковіч, кіраўнік слыннага фальклор-тэатра «Госціца», беларускі кампазітар і харэограф), «Талака» (лідар – гісторык і літаратар С. Вітушка, музычныя кіраўнікі – А. Ткачова і А. Бобер з гурта «Голас»), фальклорнай суполкай г. Заслаўя «Летуценнікі» (лідар – мастак Т. Гаранская, музычны кіраўнік – хормайстар А. Ліпніцкая). Дзякуючы гэтым суполкам і іх яркім прадстаўнікам, Купалле распачало свой пост-фальклорны рух у канцы ХХ стагоддзя і перакінулася ўжо ў ХХІ – заклікам бубнаў і дудаў, голасам абрадавых спеваў, магіяй агню і вады, гульніяў і танцаў, якія ўтварае сёлетняя фальклорная моладзь (фальклорныя гурты «Верас», «Ветах», «Талака», «Гасцінец», «Вянок», «Калыханка», «Кудмень», «Гуда», «Княжыч», «Горынь», «Этна-Суполка», «Вяснянка», «Страла», «Раме», інш.).

У «Купальскім спеўніку» ўкладальнік імкнуўся адэкватна адлюстраваць этнафанічную партытуру беларускага Купалля і прадставіць уласны творчы падыход у рэчышчы мастацкага рэканструявання свята. Так тэрмін «рэканструкцыя» ў навукова-даследчых працах айчынных фалькларыстаў, метадычных распрацоўках рэжысёраў свят уяўляецца як сучасна адаптаванае узнаўленне абрадавага дзеяння на рэгіянальнай дакументальнай аснове, ва ўсіх яго асноўных этапах, з захаваннем вербальных, этнафанічных, пластычных і драматычных кампанентаў. Такім чынам, намі вылучаны асноўныя прынцыпы мастацкай рэканструкцыі абрада: дакладнасць увасаблення абраду, вуснасць пераймання ўсіх яго кампанентаў, актуальнасць функцыянальнага зместу абраду ў сацыяльна-культурным і эстэтычным запатрабаванні грамадства.

Абрадавая карта

Акцыянальны код <i>Ход абрадавых дзей</i>	Тэмпаральны код <i>Час летняга сонцавароту – 23-24 чэрвеня (06-07 ліпеня)</i>	Лакатыўны код <i>Месца адпраўлення абрадавых дзей</i>	Пэрсанальны код <i>Кола ўдзельнікаў, персанажы</i>	Атрыбутыўны код <i>Абрадавая атрыбутыка і прылады ў абрадавых дзеях</i>	Музычна-вербальны код <i>Песеннае і вербальнае суправаджэнне абрадавых дзей</i>	Музычна-інструментальны код <i>Інструментальнае суправаджэнне абрадавых дзей</i>	Пластычны код <i>Пластычнае увасабленне і харэаграфічнае суправаджэнне абрадавых дзей</i>
---	---	---	--	---	---	--	---

Малюнак 1 – Структура абрадавай карты Купалля на Беларусі.

Вопыт сучасных «купалаванняў» досыць багаты, менавіта ён і паслужыў выпрацоўцы гэтага падыходу. Задачы абагульніць і асэнсаваць гэты вопыт прысвечана метадычная распрацоўка аўтара «Абрадавая карта Купалля» (мал. 1), якая акумуляіруе асноўны змест свята і тэзісна прадстаўляе яго сцэнарый («па гарызанталі» і «па вертыкалі»). Увогуле абрадавая карта (рэгіянальнага свята) распрацавана Т.А. Пладуновай у межах вучэбнай дысцыпліны «Методыка арганізацыі фальклорнай дзейнасці» як метадычная сістэматызацыя кампанентаў свята (кодаў) на аснове метадыкі гістарычнай рэканструкцыі абрадаў расійскіх вучоных Н.І і С.М. Талстых [4, с. 370-385].

Акцыянальным кодам адпавядаюць належныя песенныя ўзоры, што на нашу думку, уяўляецца вельмі важным у засваенні і прэзентацыі этнафоніі Купалля – кожны этап свята «агучаны» належнай песняй на пэўны

тыпавы напеў. Па даследаваннях Г. Таўлай, гукавы сімвал Купалля прадстаўлены на Беларусі рэгіянальна адметнымі варыянтамі сямі асноўных тыпавых напеваў [3, с. 25]. У адной вёсцы Купалле можа «гучаць» на тры-пяць мелодый – тыпавых напеваў, – і яны прадстаўляюць сваеасаблівы гукавы пашпарт свята, праходзячы скразнымі промнямі праз усе яго абрадавыя цырымоніі (такім чынам «апяваючы» усе акцыянальныя коды свята). За адной мелодыяй (тыпавым напевам) замацавана некалькі песенных тэкстаў, розных па функцыянальным змесце, але агульных па мэтавым абрадавым прызначэнні. Этнафанічная палітра Купалля на Беларусі досыць разнастайная, і яе праявы залежаць ад функцыі і кантэкста спеваў. Адзін з галоўных крытэрыяў выканальніцтва – гэта гучныя «галасныя» спевы ў акустыцы прыроднага асяроддзя, – якія яскрава дэманструюць экстравертную энэргетыку этнафоніі ўсяго вяснова-летняга перыяду.

На аснове дадзенай абрадавай карты і яе этнафанічнага каментара – «Купальскага спеўніка» – абрадавае свята магчыма адаптаваць пад рэгіянальнае (міжрэгіянальнае), ці агульнанацыянальнае Купалле – шляхам вылучэння асобных абрадавых этапаў і падбору да іх песенных узораў (адпаведна мэце правядзення свята). Паводле гэтых матэрыялаў студэнтамі спецыялізацыі «Этнафоназнаўства» ужо былі прадстаўлены шматлікія купальскія этнафанічныя праекты (дыпломны праект «Купалле на Віцебскім Падзвінні» (2008), «Купальская містэрыя» на фестывалях «Берагіня» (2008, 2010, 2012), «Сонцаварот» (2013). Правядзення свята яшчэ раз сведчаць пра жывучасць традыцый і жаданне грамадства святкаваць і спяваць разам.

Спіс літаратуры:

1. Купалле на «Берагіні» // Берагіня: Пяты Рэспубліканскі фестываль фальклорнага мастацтва (2006 – 2008) / укл. М.А. Козенка. – Мінск : Чатыры чвэрці, 2008. – С. 250 – 270.
2. Купальскі спеўнік: метадычны дапаможнік // аўтар-укл. Т.А.Пладунова. – Мінск: Інстытут культуры Беларусі, 2013. – 160 с. : іл.
3. Тавлай, Г. В. Белорусское купалье: Обряд, песня / Г. В. Тавлай. – Мінск : Наука і техника, 1986. – 174 с. : іл.
4. Толстой, Н. И. К реконструкции древнеславянской духовной культуры (лингво- и этнографический аспект) / Н. И. Толстой, С. М. Толстая // Славянское языкознание / VIII Междунар. съезд славистов, Загреб-Любляна, сент. 1978 г. – М. : Наука, 1978. – 469 с., ил. карт.
5. Якімовіч, В. «А йшла Купалка сялом, сялом». Князь-Купаліш і Купалінка / В. Якімовіч // Роднае слова. – 1998 г. – № 6. – С. 175 – 181.

Сяргей Выскварка

ЖНІЎНЫЯ ПЕСНІ ЛЮБАНШЧЫНЫ

(па матэрыялах фальклорных экспедыцый 1990-2014 гадоў)

На вялікі жаль, сёння жніўныя песні пры жніве ўжо не пачуць, бо жніво ператварылася ў механічны працэс. Засталіся гэтыя песні толькі ў памяці ўжо састарэлых жней. Ды і пералік іх стаў даволі невялікім, але ад гэтага не менш каштоўны. Песні суправаджалі ўсе абрады, таму на кожным этапе жніва свае песні. Але вядома на Любаншчыне з'ява ўніверсальнасці абрадавых жніўных песень, калі ў зажынкавых і дажынкавых песнях змяняліся толькі словы «зажынкi» на «дажынкi», і адна і тая ж песня гучала і ў пачатку, і ў канцы жніва. Магчыма, гэта звязана з уяўленнем аб кругавароце жыцця, калі ўсё развіваецца нібы калечкам: дзень-ноч, дзень-ноч... Як прыклад песня, запісаная ў в. Обчын ад аўтэнтчнага гурта «Павалыкі»: «Слаўся гаспадарку, слаўся // Што малажаек не стыжаўся // Як яны не стыжалісь // Ніўку тваю зажыналі».

У другім варыянце апошні радок гучыць: «Ніўку тваю дажыналі». Такія пераўтварэнні адбываліся і з іншымі песнямі: «Сёння ў полі да дажынкi ў майго брата да радзіначкі» в. Дарасіно, «А я жала не ляжала» – в. М. Гарадзяцічы.

Песень пары пакрывання поля і на ўсёй Беларусі вядома мала, а на Любаншчыне знойдзеш усяго дзве. «Пашлі Божа многа збожжа // Нарадзі хлеба пры дарозе // І штоб была ўсім гожа // І не пуста ў кожным возе // Крыта, крыта поўна жыта. // Божа памажы хлеба ўрадзіць, // Божа памажы хлеба ўрадзіць» (в. Обчын). Тлумачыць сэнс гэтай песні мабыць будзе залішне. А вось у другой песні п'яецца пра «красу», якая асімілюецца ў плоднасць нівы, бо вядома, што абрад пакрывання поля здзяйсняла маладая замужняя жанчына ў перыяд дзетароднасці. «Ой, у полі, ой, у полі паляначка // ...паляначка. Там гуляла паненачка // ...паненачка. Рассеяла сваю красу // ...красу. Расці, расці, мая краса // ...краса. Ні вяліка ні малая // ...ні малая. Як самая маладая» (в. Баянічы).

Выпраўляючыся на зажынкi, песень не спявалі. Прышоўшы на поле, віталіся з ніваю, пачыналі жаць, пасля таго, як «паложаць на хрэст» спявалі: «Я ў полі жыта жала», «Ой у полі зажыначкі», «А я жала не нажала», «Ой пайду жыта парубаю»...

Адыходзячы з поля з зажынкавым снапом, спявалі аб тым, што з наступнага дня з раніцы будзе жніво аж да вечара: «Гаварыла поле шырокае, жыта ядраное: // Жнейкі, жнейкі мае маладыя, сярпы залатыя // Прыдзіце ка мне заўтра рана, каб я не стаяла // Не хачу я ў полі стаяці, каласамі махаці // А толькі хачу ў полі-снапамі, у гумне-капамі» (в.Пласток).

Калі падыходзілі да дому запявалі: «Галубок снапок // Нажалі малажайкі // Да ў іх белыя ручкі // Месяц месечку // Свяці нам дарожачку // Штоб мы не зблудзілі // Снапочка не згубілі // Бо нам снапок красны //